

نظام شهری کلانشهرها در عصر جهانی شدن

دکتر اسماعیل نصیری*

دکتر رحیم سرور**

حسن اسماعیل زاده***

چکیده:

با ورود به هزاره سوم میلادی، جهان، همچنان، شاهد رشد فزاینده جمعیت است و بخش عظیمی از این جمعیت در شهرها ساکن شده اند و شکل گسترده بی از شهرها، به نام کلانشهرها را خلق کرده اند. ظهور این پدیده های جدید شهری (کلانشهرها)، همزمان با آغاز فرایند جهانی شدن بوده است. آغاز فرایند یاد شده از سالهای پایانی دهه ۱۹۸۰، فراگیر شدن اقتصاد جهانی، توسعه نظام ارتباطات، گسترش فناوری اطلاعات، دگرگونی های تند و گسترده فرهنگی، پیدایش نخله های گوناگون فکری و سرانجام فشار دگرگونی زمان و فضا، مهمترین عواملی بود که بر ساختار شهرها اثر گذاشت و بررسی ها و برنامه ریزی های رابرای رویارویی با دگرگونی های پیش رو، در دستور کار دولت ها و برنامه ریزان شهری قرار داد.

نوشته حاضر که برگرفته از طرحی پژوهشی با همین عنوان است، در صدد بررسی اثرات جهانی شدن بر کلانشهرهاست. بدین خاطر، ابتدا، به توصیف روند شهرنشینی در جهان و ظهور کلانشهرها پرداخته، سپس اثرات فضایی جهانی شدن بر کلانشهرها در ایران (۵ کلانشهر عمده: تهران، مشهد، تبریز، اصفهان و شیراز) را، با استفاده از مدل SWOT مورد مطالعه قرار داده است. در نهایت، راههای دستیابی به پایداری شهری در فرایند جهانی شدن از جنبه های مختلف ارائه شده است.

پیشگفتار

جهانی شدن، واژه رایج دهه ۱۹۹۰ میلادی است و فرایندی از دگرگونی را شامل می شود که مرزهای سیاسی و اقتصادی را کمرنگ می کند و ارتباطات را گسترش

می دهد و تعامل فرهنگها را افزون می سازد. (افضلی، ۱۳۷۹، ص ۱۳۸).

به تعبیر ساسکیاساسن^۲، جهانی شدن امکان القاء یا احراز کارکردهای تازه بی برای شهرها فراهم کرده است.

* مدرس دانشگاه پیام نور

** عضو هیأت علمی گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی تهران

*** دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی و مدرس دانشگاه آزاد اسلامی

کلانشهر در کشورهای در حال توسعه قرار دارد (مرادی مسیحی، ۱۳۸۰، ص ۳۵).

جهانی‌شدن و کلانشهرها

از دیدالوین تافلر، دوران جهانی‌شدن، دوران دانایی است که نه تنها کالاها، خدمات و سرمایه‌ها در میان ملت‌های جهان به آسانی به گردش درمی‌آید، بلکه، اندیشه‌ها و دانش بشری نیز آسان‌تر و بی‌حد و مرزتر از گذشته مبادله می‌شود. آنتونی گیدنز نیز جهانی‌شدن را فشار دگرگونی روابط اجتماعی می‌داند، به گونه‌ای که مکان‌های دور همچنان به هم می‌پیوندند و ویدادی در آن سوی جهان مایه‌شکلگیری رخدادهای محلی می‌شود (به‌کیش، ۱۳۸۱، ص ۳۵).

به‌طور کلی، جهانی‌شدن، جغرافیای ویژه‌ی دارد که مناطق کلانشهری را، به‌عنوان کانون توسعه‌ی برمی‌گزیند و امکان‌القاء یا احراز کارکردهای تازه‌ی را برای آنها (بویره در زمینه مدیریت فرایند تولید و ارائه خدمات عالی برای تولیدکننده‌ها) فراهم می‌آورد (صرافی، ۱۳۷۹، ص ۷۳). فرایند جهانی‌شدن، خصوصیات عمده‌ی در کلانشهرها دارد که از جمله آنها، می‌توان به موارد زیر

(Sassen, 1991) این کار کردها، شهر را مرکز بسیار متمرکز فرماندهی و اتصال با اقتصاد جهانی، مکان کلیدی برای تأمین سرمایه و شرکتهای خدمات تخصصی سطح بالا، محیط نوآوریها در صنایع پیشرو و بازار مهم عرضه محصولات و نوآوریها می‌نماید (صرافی، ۱۳۷۹، ص ۱۶۵).

با توجه به نقش جهانی‌شدن و لزوم بررسی اثرات آن بر شهرها (بویره کلانشهرها)، مهمترین هدفی که تحقیق حاضر دنبال می‌کند، عبارت است از: بررسی تأثیر جهانی‌شدن بر کلانشهرها، بانگرشی بر چالشها و راهکارهای پایداری.

روش پژوهش

این بررسی، مبتنی بر روش توصیفی-تحلیلی است که در یک کلیت منطقی؛ در قالب فرایند علمی تحقیق صورت می‌پذیرد. بدین معنی که، ابتدا به توصیف اطلاعات جمع‌آوری شده اقدام می‌کنیم و در ادامه، پس از تحلیل اطلاعات، قابلیت‌ها و تنگناهای توسعه (با استفاده از مدل SWOT)^۲ بررسی شده، در نهایت، راهکارهای پیشنهادی ارائه می‌شود.

روند شهرنشینی در دنیا و ظهور کلانشهرها

در نیم‌سده اخیر

نگاهی کوتاه به آمار و ارقام مربوط به شهرنشینی و ظهور شهرهای بزرگ، می‌تواند به خوبی نشانگر اهمیت و نقش نوین شهرها باشد. در سال ۱۹۷۵، ۲۶ درصد جمعیت کشورهای در حال توسعه، در شهرها زندگی می‌کردند. این نسبت، در سال ۱۹۹۰، به ۳۷ درصد رسید و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۰، به ۶۱ درصد برسد.

در سال ۱۹۷۰، تنها ۲۰ شهر در دنیا با جمعیت بیش از ۵ میلیون نفر وجود داشت، که اکثریت آنها در کشورهای توسعه‌یافته قرار داشت. در سال ۲۰۰۰، شمار آنها به ۴۰ شهر افزایش یافت و بر اساس پیش‌بینیهای صورت گرفته، این تعداد در سال ۲۰۲۰، به ۵۹ شهر خواهد رسید. اگر در سال ۱۹۷۰، نزدیک به نصف تعداد این شهرها در کشورهای در حال توسعه قرار داشت، اکنون، این نسبت به بیش از سه چهارم افزایش پیدا کرده است. از مجموع ۲۴ کلانشهر با جمعیت بیش از ۸ میلیون نفر، اینک ۱۸

○ ظهور کلانشهرها، هم‌زمان با آغاز فرایند جهانی‌شدن بوده است. آغاز فرایند یاد شده از سالهای پایانی دهه ۱۹۸۰، فراگیر شدن اقتصاد جهانی، توسعه نظام ارتباطات، گسترش فناوری اطلاعات، دگرگونیهای تند و گسترده فرهنگی، پیدایش نحله‌های گوناگون فکری و سرانجام فشار دگرگونی زمان و فضا، مهمترین عواملی بود که بر ساختار شهرها اثر گذاشت و بررسی‌ها و برنامه‌ریزی‌هایی برای رویارویی با دگرگونیهای پیش‌رو، در دستور کار دولتها و برنامه‌ریزان شهری قرار گرفت.

مواجه شدن شهرهای بزرگ با مشکلات عدیده بوده است (زنجانی، ۱۳۷۵، ص ۸۹).

در سال ۱۳۷۵، توزیع نسبت شهرنشینی در استانهای مختلف، تفاوت چشمگیری داشته است. به طوری که، بین حداقل نسبت شهرنشینی (۳۹/۲ درصد برای استان کهگیلویه و بویراحمد) و حداکثر آن (۹۱/۱ درصد برای استان قم)، ۵۱/۹ درصد فاصله وجود داشته است.

در برخی از استانها نسبت شهرنشینی، فاصله قابل توجهی با متوسط کل کشور دارد و بیشتر یا کمتر از میزان متوسط است. پس از استانهای قم و تهران، نسبت شهرنشینی در استانهای یزد (۷۵/۱ درصد)، اصفهان (۷۴/۳ درصد) و سمنان (۶۸/۲ درصد)، از بالاترین سهم برخوردار است. در ایران، استانهایی که دارای کلانشهر است (مثل تهران، تبریز، اصفهان و...)، از نسبت شهرنشینی بالایی برخوردار است. علاوه بر این، استانهای واقع در مناطق کویری (مانند قم، یزد و سمنان) به دلیل نوع خاص توألهای محیطی و عدم امکان رشد روستاها (عمدتاً به دلیل کمبود آب)، نسبت شهرنشینی در سطح بالایی قرار دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۲).

روند تحولات کلانشهرهای ایران

کلانشهرهای ایران، حاصل فرایندی است که به منظور استفاده از صرفه جوییهای معیار گونه، به جذب جمعیت و فعالیت در درون خود می پردازد. این شهرها در مقطعی از فرایند توسعه و تمرکز خود، با افزایش هزینه های ناشی از تمرکز، بخشی از جمعیت و فعالیتهای خود را در فضاهای پیرامونی پخش می کنند و بدین ترتیب، مجموعه های شهری پیرامون خود را به وجود می آورند.

الف) کلانشهر تهران: بزرگترین مجموعه شهری ایران، از نظر حجم جمعیت، مجموعه شهری تهران است که به تهایبی ۱۷/۲ درصد از جمعیت کشور را در خود متمرکز کرده است. (مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری، ۱۳۷۹، ص ۱۸). از نظر کالبدی، مساحت شهر تهران، در ۴۰ سال منتهی به ۱۳۷۵، هفت برابر شده و از ۱۰۰ کیلومتر مربع در سال ۱۳۳۵، به ۱۸۱ کیلومتر مربع در سال ۱۳۴۵، ۳۷۰ کیلومتر مربع در سال ۱۳۵۵، ۴۵۹ کیلومتر مربع در سال ۱۳۶۵ و ۷۰۰ کیلومتر مربع در سال ۱۳۷۵ رسیده است. بیشترین اندازه

○ از دید الوین تافلر، دوران جهانی شدن، دوران دانایی است که نه تنها کالاها، خدمات و سرمایه ها در میان ملت های جهان به آسانی به گردش درمی آید، بلکه، اندیشه ها و دانش بشری نیز آسانتر و بی حد و مرزتر از گذشته مبادله می شود. آنتونی گیدنز نیز جهانی شدن را فشردگی روابط اجتماعی می داند، به گونه ای که مکانهای دور همچنان به هم می پیوندند و رویدادی در آن سوی جهان مایه رخدادهای محلی می شود.

اشاره کرد:

الف) کاهش تدریجی نقش دولتها، به عنوان تنظیم کنندگان اقتصاد ملی و تمرکز قدرت اقتصادی در سازمانهای بین المللی و مدیریتهای شهری.

ب) جریان سرمایه، کالا، اطلاعات، نیروی کار و مردم فراسوی مرزها.

پ) بهم آمیختگی عملکردی فعالیتهای اقتصادی در سطح شهرهای جهانی.

ت) توسعه شیوه تولید سرمایه داری (مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری تهران، ۱۳۷۱، ص ۵۲).

روند شهرنشینی در ایران

طی ۴۰ سال گذشته، نسبت شهرنشینی در ایران، از ۳۱ درصد در سال ۱۳۳۵، به ۶۱ درصد، یعنی ۲ برابر در سال ۱۳۷۵ افزایش یافته، این روند همچنان ادامه داشته است. افزایش نسبت شهرنشینی، ناشی از دو عامل تبدیل سکونتگاههای روستایی به شهر، از یکسو و مهاجرت گسترده روستاییان به شهر، از سوی دیگر است. اتکاب اقتصاد تک محصولی نفت و اختلاط اقتصاد ایران با اقتصاد سرمایه داری جهانی، بویژه از زمان سلطنت پهلوی دوم و به تبع آن پیشرفت فنون، موجب آزاد شدن بخش قابل توجهی از نیروی کار در روستاها شد و روستاییان برای کسب معاش، روانه شهرها شدند که پیامد آن شهرنشینی شتابان و

شهر تبریز، ۵/۱ درصد بوده است.

ث) کلانشهر شیراز: شهر شیراز، همچون مشهد و تبریز، همچنان روند تمرکز جمعیت و انباشت سرمایه را طی می‌کند و مجموعه شهری پیرامون آن، در میان پنج شهر بزرگ کشور، دارای ضعیف‌ترین ساختار است. با وجود این، در سالهای اخیر، سهم جمعیتی مجموعه پیرامون شهر شیراز، آهنگی فزاینده یافته است. مجموعه شهری شیراز، در فاصله سالهای ۱۳۲۶ تا ۱۳۷۵، حدود ۲۵ برابر شده و از ۵ کیلومتر مربع، به ۱۲۴ کیلومتر مربع رسیده است. بیشترین اندازه گسترش شهر، مربوط به دهه‌های ۵۰ و ۶۰ بوده است که ۵۰ کیلومتر مربع به وسعت شهر افزوده شد. متوسط نرخ رشد سالانه مساحت شهر شیراز، ۷/۱ درصد بوده است (سازمان عمران و بهسازی شهری، ۱۳۸۰. ص ۲۲۱).

تأثیر جهانی شدن بر نظام کلانشهرهای کشور

الف) کارکرد کلانشهر: این تأثیرات، نوع و ترکیب فعالیت‌های شهرها را تغییر داده و شهرها را به سمتی هدایت می‌کند که با توجه به نقش‌های جدیدی که در نظام جدید

○ انتظار می‌رود که اقتصاد بازار بر پهنه جهانی سایه افکند و تولیدات شهری نیز به سمت تخصصی شدن برود. این امر، مستلزم آن خواهد بود که شهر، فعالیت‌هایی را که در آن مزیت نسبی دارد، به عنوان فعالیت پایه در نظر گیرد و از سرمایه‌گذاری در دیگر فعالیت‌ها دوری ورزد. نتیجه آن خواهد بود که فعالیت پایه کلانشهرهای کشور تقویت شود. از سوی دیگر، با توجه به اینکه رویکرد این فعالیت، مرزهای خارج شهری است، به گونه طبیعی مازاد تولید پایه، باید به خارج از شهر صادر و در برابر، کالاهایی که برای آن، مزیت در شهر وجود ندارد، وارد شود.

مطلق گسترش شهر تهران، مربوط به سالهای پس از انقلاب، بویژه دهه ۱۳۶۰ بوده که بر وسعت این شهر، ۲۴۱ کیلومتر مربع افزوده شده است. متوسط نرخ رشد سالانه مساحت شهر تهران، ۵ درصد است.

ب) کلانشهر مشهد: طی سالهای ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۵، سهم جمعیت شهر مشهد از مجموعه شهری خود، از ۶۰/۹ درصد به ۷۵/۳ درصد افزایش یافته است. این شهر، از نظر وسعت، تا سال ۱۳۷۵، تقریباً ۲۰ برابر شده و از ۱۰ کیلومتر مربع به ۲۰۰ کیلومتر مربع رسیده است. بیشترین اندازه مطلق گسترش شهر مشهد مربوط به دهه‌های ۵۰ و ۶۰ است که ۱۶۶ کیلومتر مربع به وسعت آن افزوده شد. متوسط نرخ رشد سالانه شهر مشهد، ۷/۲ درصد بوده است.

پ) کلانشهر اصفهان: شهر اصفهان، از نخستین شهرهای کشور است که به تمرکز سرمایه‌های صنعتی پرداخت. در دهه ۱۳۴۰، با تأسیس ذوب آهن، به تدریج شهرهای کوچک و روستاهای پراکنده در جلگه زاینده‌رود، آماده پذیرش جمعیت مهاجر شاغل در تأسیسات ذوب آهن شدند و به دنبال آن، صنایع متمرکز در شهر اصفهان به حاشیه کشیده شد و بدین ترتیب، مجموعه شهری اصفهان شکل گرفت. از نظر وسعت نیز، این شهر در فاصله سالهای ۳۵-۷۵، شش برابر شده و از ۲۳ کیلومتر مربع به ۱۴۱ کیلومتر مربع رسیده است. بیشترین اندازه مطلق گسترش شهر اصفهان، بین سالهای ۴۵ تا ۷۵ رخ داده و ۴۵ کیلومتر مربع به وسعت شهر افزوده شده است. میانگین نرخ رشد سالانه مساحت شهر اصفهان، ۴/۶ درصد بوده است.

ث) کلانشهر تبریز: این شهر، طی چند دهه اخیر، به طور مداوم بر سهم جمعیتی خود افزوده است. اما، پیرامون این شهر، منظومه‌هایی از روستاها و شهرها شکل گرفته، که وجود همین منظومه‌ها، بر ساختار سلسله‌مراتبی این مجموعه شهری تأکید دارد و آن را از مجموعه‌های شهری مشهد و شیراز توسعه یافته‌تر و منسجم‌تر کرده است. محدوده شهر تبریز، در فاصله ۴۰ سال، ۷/۵ برابر شده و از ۱۲ کیلومتر مربع، به ۹۳ کیلومتر مربع رسیده است. بیشترین اندازه گسترش، مربوط به دهه‌های ۵۰ و ۶۰ است که وسعت شهر، در حدود ۴۰ کیلومتر مربع افزایش یافته است. متوسط نرخ رشد سالانه

لگام گسیخته این کلانشهرها، آثار ویرانگری بر مسایل زیست محیطی دارد. روشهایی که برای بهره گیری از منابع طبیعی به کار گرفته شده، خسارتهای جبران ناپذیر به محیطهای شهری-بویژه اکوسیستمهای شهری کلانشهرها و پیرامون آن-می زند. تمام شاخصهایی که برای مصرف این گونه منابع در نظر گرفته شده، نظیر مصرف انرژی، تولید و پخش الکترون در اثر گرما، همراه با آثار گلخانه‌یی، از دیاد و ساینده و افزایش زباله‌های صنعتی، بیمارستانی و... حاکی از آن است که در کلانشهرهای ایران، حلقه‌های گمشده‌یی در فرهنگ شهری وجود دارد (رضازاده، ۱۳۸۳، ص ۲۵).

پ) فناوری ارتباطات در کلانشهرها: روابط متقابل بین کلانشهرهای ایران، در عرصه‌های کلیدی، نظیر فناوری اطلاعات، به گسترش مناسبات جدید اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی منجر می شود. این گسترش مناسبات، بنوبه خود، همسازی قوانین و مقررات الزامی می سازد، که دستیابی به آن، از راه افزایش سطح همکاریها و هماهنگیهای لازم میان کلانشهرهای کشور با جهان میسر می شود.

در ضمن، انقلاب فناوری و اطلاع رسانی، محدودیتهای فضایی در مسیر تحرک سرمایه و اطلاعات و کنترل متمرکز، تولید را به شدت کاهش داده و این فرایندها را بسیار تسهیل می کند. گسترش ارتباطات و همبستگی فناوریها، گذشته از زمینه سازی برای یکپارچگی اقتصادی، تغییر دیدگاهها و گرگونیهای فرهنگی گسترده‌یی به همراه دارد و کلانشهرهای ایران را در برابر جریانهایی از کالاها، خدمات، اندیشه‌ها و رفتارهای فرهنگی قرار می دهد. در چنین شرایطی، مرزهای سنتی جغرافیایی هر چه بیشتر در برابر جریانهها، ناپایدار می شود. (ت) سرمایه گذاری، تجارت و جغرافیای تولید کلانشهرها: یکی از نکات قابل بررسی در مورد جهانی شدن سرمایه، به نحوه شکل گیری بنگاههای چندملیتی در کلانشهرها بازمی گردد، تأثیرات اصلی فزاینده جهانی شدن در تجدید ساختار سیستمی و جغرافیای تولید کلانشهرهای ایران را، در موارد زیر می توان بیان کرد:

(۱) بین المللی شدن مناطق کلانشهری از لحاظ نیروی کار و سرمایه.

(۲) اتکاء بیشتر بر بخش خصوصی و تضعیف کنترل و

جهانی بر عهده می گیرد، فعالیتهای درونی خود را تطبیق دهد. بر این اساس و با توجه به الگوی پایه اقتصادی، انتظار می رود که اقتصاد بازار بر بینه جهانی سایه افکند و تولیدات شهری نیز به سمت تخصصی شدن^۴ برود. این امر، مستلزم آن خواهد بود که شهر، فعالیتهایی را که در آن مزیت نسبی دارد، به عنوان فعالیت پایه در نظر گیرد و از سرمایه گذاری در دیگر فعالیتها دوری ورزد. نتیجه آن خواهد بود که فعالیت پایه کلانشهرهای کشور تقویت شود. از سوی دیگر، با توجه به اینکه رویکرد این فعالیت، مرزهای خارج شهری است، به گونه طبیعی مازاد تولید پایه، باید به خارج از شهر صادر و در برابر، کالاهایی که برای آن، مزیت در شهر وجود ندارد، وارد شود.

ب) محیط زیست کلانشهرها: به نظر می رسد که در چند سال آینده، جوامع شهری ایران، بافتهای پیچیده تری از حلقه‌های بهم پیوسته با محیط اطرافشان خواهند داشت که این حلقه‌های بهم پیوسته، اغلب در فضا گسترده می شود و بر اکوسیستمهای اطراف خود اثر می گذارد. در شرایط کنونی، میان زیرساختهای کلانشهرها و نیازهای مردم، شکافی عمیق به وجود آمده است. این امر، بویژه در مورد آب، انرژی، حمل و نقل و... بیشتر به چشم می خورد. بخصوص آنکه، توسعه کلانشهرهای تهران، مشهد، تبریز، اصفهان و شیراز، به گونه‌یی است که شهرسازی در مقیاس گسترده و متفاوت از گذشته رخ می نماید. رشد

○ توسعه کلانشهرهای تهران، مشهد، تبریز، اصفهان و شیراز، به گونه‌یی است که شهرسازی در مقیاس گسترده و متفاوت از گذشته رخ می نماید. رشد لگام گسیخته این کلانشهرها، آثار ویرانگری بر مسایل زیست محیطی دارد. روشهایی که برای بهره گیری از منابع طبیعی به کار گرفته شده، خسارتهای جبران ناپذیر به محیطهای شهری-بویژه اکوسیستمهای شهری کلانشهرها و پیرامون آن-می زند.

- قانونگذاری بر نامهریزی دولتی .
 ۳) تجدید ساختار صنعتی .
 ۴) تقویت کارکردهای هدایت و کنترل در بخشهای مرکزی چندین کلانشهر مثل تهران، تبریز، مشهد و نظایر آن .
 ۵) پیدایش چشم اندازهای پسامدرن در کلانشهر تهران .
 ۶) افزایش بنگاهها و شرکتهای چند ملیتی و ایجاد انواع ادغامها و اتحادها (سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۷۹، ص ۲۰).

چالشهای پایداری کلانشهرهای کشور

در عصر جهانی شدن

- در مورد چالشهای پایداری کلانشهرهای کشور، می توان به موارد زیر اشاره کرد:
 الف) رشد سریع شهرنشینی .
 ب) افزایش مسایل اجتماعی (مثل فقر، تبعیض و...) .
 به موازات رشد شهرنشینی .
 پ) افزایش مهاجرت به کلانشهرها، به موازات توجه اندک به اقتصاد روستایی و کشاورزی .
 ت) افزایش فضای رقابتی بین شهرها .
 ث) دگرگونی در شیوه های زندگی و به خطر افتادن الگوها و هویت محله ای .
 ج) افزایش بخشهای غیر رسمی (سکونت و اقتصادی)، همراه با گسترش مهاجرتها و رشد سریع شهرنشینی .

جمع بندی و آرایه پیشنهادها

در این قسمت، با توجه به مطالب پیشین و بر اساس مدل SWOT، به ارزیابی محیط درونی (شامل نقاط ضعف و قوت) و محیط بیرونی (شامل فرصتها و تهدیدها) می پردازیم و پیشنهادهایی را ارائه می کنیم .

زیر نویس ها:

1. Globalization
2. Sassen. S
3. Strength Weakness Opportunity Threatens
4. Specialization

منابع و مأخذ

۱. افضلی، محمد امین. درآمدی بر نظریه ها و مفاهیم علوم اجتماعی معاصر. تهران، مینو. ۱۳۷۹.
۲. ایرانزاده، سلیمان. جهانی شدن و تحولات استراتژیک در

- مدیریت و سازمان. تهران، شمس. ۱۳۸۰.
۳. بهکیش، محمد. اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن. تهران، انتشارات نی، ۱۳۸۱.
۴. رضازاده، راضیه. «تأثیر جهانی شدن بر نقش و عملکرد شهرها». مجله علمی-فنی شهر. ش ۱۳. ۱۳۸۲.
۵. رنه شورت، جان. نظم شهرها، درآمدی بر شهرها، فرهنگ و قدرت. ترجمه اسماعیل چاوشی. ۱۳۸۱.
۶. زنجانی، حبیب الله. جمعیت و شهرنشینی در ایران. تهران، وزارت مسکن و شهرسازی. ۱۳۷۵.
۷. زنگنه چگینی، یعقوب. «جهانشهرها/ کلانشهرها». مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی. ش ۱۵۱-۱۵۰. ۱۳۸۰.
۸. سازمان عمران و بهسازی شهری. گزارش بررسی تغییرات جمعیتی پنج کلان شهر کشور. تهران. ۱۳۸۰.
۹. سازمان عمران و بهسازی شهری. گزارش مقایسه تغییرات کالبدی پنج کلان شهر کشور. تهران. ۱۳۸۰.
۱۰. سازمان مدیریت و برنامه ریزی. مطالعات طرح پایه آمایش سرزمین. آینده نگری بخشهای مختلف فعالیتها. تهران. ۱۳۷۹.
۱۱. سازمان نقشه برداری. اطلس شهر و شهرسازی ایران. تهران. ۱۳۸۱.
۱۲. شکویی، حسین. جغرافیای اجتماعی شهرها، اکولوژی اجتماعی شهرها. تهران. مؤسسه جهاد دانشگاهی. ۱۳۷۳.
۱۳. صرافی، مظفر. «شهری شدن جهان و جهانی شدن شهرها. طرح مسایلی برای جنوب». اطلاعات سیاسی-اقتصادی. ش ۱۵۶-۱۵۵. ۱۳۷۹.
۱۴. صرافی، مظفر. «ضرورت بازنگری در نظام اداره کلانشهرهای ایران، با استفاده از تجارب جهانی». مجله آبادی. ش ۳۲. ۱۳۷۹.
۱۵. مرادی مسیحی، وارزار و حناچی، سیمین. شهرسازی مشارکتی. مشارکت مردمی در برنامه ریزی توسعه و مدیریتی شهری. وزارت مسکن و شهرسازی. ۱۳۸۰.
۱۶. مرکز آمار ایران. آمارگیری جاری جمعیت سال ۱۳۷۰. نتایج عمومی کل کشور. تهران. ۱۳۷۳.
۱۷. مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری شهر تهران. مدیریت شهری در نوزده شهر مهم دنیا. شهرداری تهران. ۱۳۷۱.
۱۸. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران. طرح مجموعه شهری تهران و شهرهای اطراف آن. خلاصه گزارش. ۱۳۷۹.

19. Sassen, Saskia, *The Global City*. Princeton University Press. Princeton. 1991.

20. United Nations. *Population Growth and Demographic Structure*. New York. 2003.

جدول ۱- ابعاد اثرگذاری جهانی شدن بر کلانشهرهای ایران با استفاده از الگوی SWOT، به تفکیک بخشهای اجتماعی- اقتصادی

عوامل	فهرستی	اجتماعی- سیاسی	اقتصادی	فناوری اطلاعات	ساختار فضایی کلانشهرها	شهرسازی- معماری	محیط زیست	مدیریت شهری	
عوامل بیرونی	فرصتها	افزایش سهمی مشارکت مردم در انواع تصمیم‌سازانها افزایش مشارکت زنان در بازار کار شهری	توسعه بخشهای مختلف اقتصادی و ایجاد زمینه‌های اشتغال توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	حرکت به سمت دولت الکترونیکی در برخی از شهرهای کشور شهرهای اطلاعاتی و خدماتی توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	استفاده از ظرفیتهای کالبدی ملی و آمایش سرزمین برای کاهش عدم تعادلهای منطقه‌ای توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	روح شیوه‌های نوین برنامه‌ریزی و شهرسازی (از قبیل شهرسازی مشارکتی، حمایتی و ...)	گسترش مفاهیم توسعه پایدار در کشور (کاهش آلاینده‌ها و ضایعات)	هدایت سرمایه‌ها برای عمران شهری و یا تولید فضاهای قابل اشتغال آشنایی نسبی کارشناسان و مدیران با طرح‌های	
	تهدیدها	وجود نابرابریهای عظیم اجتماعی- فضایی در شهرهای کشور جدایی گریز آکولوژیکی طبقاتی شدن جوامع شهری در بسیاری از کلانشهرها افزایش میان‌مفاهیم اشتغال و مسکن در شهرها بیکاری گسترده در میان مهاجران وارد شده به شهر اقتصاد غیررسمی بسیاری از شهرها	عدم تعادل درآمد و رفاه میان شهرنژدان مشکلات تورم، گرانی، اشتغال و مسکن در شهرها بیکاری گسترده در میان مهاجران وارد شده به شهر اقتصاد غیررسمی بسیاری از شهرها	کم‌رنگ شدن هویت و ارزشهای محلی با فرایند جهانی شدن در عصر ارتباطات و فناوریها کم‌رنگ شدن ارزشهای اسلامی با گسترش ارتباطات و فناوریها	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	عدم رعایت مقررات و قواعد شهرسازی و معماری در ساخت و توسعه کلانشهرها توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	عدم رعایت مقررات و قواعد شهرسازی و معماری در ساخت و توسعه کلانشهرها توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی
عوامل درونی	نقاط قوت	وجود دانش بومی در زمینه‌های مختلف وجود تمدن غنی و تاریخی ایرانی وجود تعداد زیادی از نیروهای انسانی ماهر و متخصص در شهرها وجود دانش بومی در زمینه‌های مختلف	وجود قابلیت بین کلانشهرها برای جذب سرمایه بیشتر مرشد مناسب اقتصاد شهری در سالهای اخیر وجود منابع عظیم زیرزمینی (نفت و گاز و ...)	گسترش روزافزون فناوریها و شبکه‌های الکترونیکی در شهرهای کشور وجود دبسترهای لازم برای شکل‌گیری فرمهای جدید شهری (شهرهای الکترونیکی و مجازی)	وجود ارتباطات گسترده بین شهرها وجود قابلیت‌های نوین وجود دبسترهای لازم برای شکل‌گیری فرمهای جدید شهری (شهرهای الکترونیکی و مجازی)	پیداایش توسعه شبکه راهبردی در کلانشهرها توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	وجود تنوع در منابع طبیعی وجود تنوع در منابع طبیعی وجود تنوع در منابع طبیعی	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی
	نقاط ضعف	ضعف پایداری ناهنجاریها در شهرها نامناسب نداشتن جمعیت شهری با سطح تولید جامع تعالی بسیار ضعیف پیش‌خصوصی با بخشهای دولتی در شهرها	ضعف پایداری بین کلانشهرها برای جذب سرمایه بیشتر مرشد مناسب اقتصاد شهری در سالهای اخیر وجود منابع عظیم زیرزمینی (نفت و گاز و ...)	کم‌رنگ شدن هویت و ارزشهای محلی با فرایند جهانی شدن در عصر ارتباطات و فناوریها کم‌رنگ شدن ارزشهای اسلامی با گسترش ارتباطات و فناوریها	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	عدم رعایت مقررات و قواعد شهرسازی و معماری در ساخت و توسعه کلانشهرها توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	عدم رعایت مقررات و قواعد شهرسازی و معماری در ساخت و توسعه کلانشهرها توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی	توسعه خدمات و ارائه خدمات با کیفیت و نوین ایجاد مراکز خدماتی و مراکز تفریحی و توریستی

جدول شماره ۲) راهکارهای توسعه فضایی کلانشهرهای ایران در عصر جهانی شدن

مدیریت شهری	محیط زیست	شهرسازی - معماری	ساختار فضایی کلانشهرها	فناوری اطلاعات	اقتصادی	اجتماعی - سیاسی	فرهنگی
- واگذاری وظایف جدید به شهردارها - فراتر نقش خدماات رسانی - تغییر شیوه مدیریت شهری به سمت حکمروائی خوب شهری - استفاده از هم افزایی حاصل از فعالیت واحدهای زیر مجموعه مدیریت شهری - تمرکززدایی از نهادهای مدیریت شهری در کلانشهرها - استفاده از روند دائمی برنامه ریزی مشارکتی در سطح محلی و تقویت تشکیلاتی مردمی	- ایجاد یک تحول اساسی در افکار مردم و مسوولان در زمینه توسعه پایدار شهری - هدایت نظام زیست محیطی شهرها در راستای تعامل انسان و محیط - تقویت مشارکتهای مردمی برای حمایت از محیط زیست - حفاظت و مدیریت منابع طبیعی بعنوان اساس توسعه اقتصادی و اجتماعی - جلوگیری از ایجاد گسترش و کاربریهای آلوده ساز - توجه به ظرفیت حامل محیط زیست شهری	- شناخت دقیق اجزاء کالبدی و معرفی کلانشهرهای ایران - لزوم توجه به طراحی اکولوژیک در کالبد شهرهای ایران - بهره گیری تجارب از تحولات شهرسازی و شهرنشینی کشورهای موفق در سالهای گذشته - ارائه رویکردهای نوین، فراگیر، منسجم و پویا در زمینه معماری بومی - ساماندهی فضایی شهرهای کشور - ایجاد یکپارچگی بین اجزای شبکه مناطق شهری	- افزایش همکاریهای بین المللی نهادهای مدیریتی در کلانشهرها - تقویت مرزهای نسبی کلانشهرها و تقویت و احیای بازسازی هویتهای تاریخی در کلانشهرها - توسعه و تقویت خدمات مالی بین المللی در کلانشهرهای تهران و تبریز - برگزاری و جلب توریسم جهانی در کلانشهر مشهد - برگزاری کنفرانس های علمی- کلانشهر شیراز	- بررسی دقیق و تعیین جایگاه سنجش از دور و GIS در مدیریت کلان کشور - تأکید بیشتر بر استفاده از نرم افزارهای سه بعدی و حقیقت مجازی - فعالتر نمودن سازمان خدمات کامپیوتری بعنوان بازیگر II - شهر دارها توسعه و سایتها و سیستمهای هوشمند در شهرها - خصوصاً نمودن بخش ارتباطات بمطوّر ایجاد رقابت - تلفیق طرحها و برنامه های شهری باشهرهای جدید - الکترونیکی و اینترنتی - قانونمند نمودن و گسترش ابزارهای مورد نیاز برای داده سنده الکترونیکی - ایجاد سایتهای اطلاع رسانی اینترنتی و تهیه بانکهای اطلاعاتی ONLINE - زمینه بانکهای اطلاعات شهری و فعالیتی در شهرها	تشکیل اتحادیه های منطقه ای در سطح کلانشهرها و بازارهای مشترک منطقه ای - تسریع فرایندهای مثبت جهانی شدن با ایجاد انگیزشهای اقتصادی در شهرها - ایجاد فضای رقابتی در جامعه و ارتقاء سطح رقابت پذیری شهرها - فراهم کردن محلی امن برای سرمایه گذاری و فعالیتهای اقتصادی در مقیاس جهانی برای کلانشهرهای کشور - کاهش میزان تعرفه ها و محموله دینهای بازرگانی کالا - تخصصی کردن مراکز سکونتگاهی و فعالیتی در شهرها	- ایجاد دموکراسی شهری در شهرها و میان شهروندان - اهمیت دادن به جنبشهای جامعه مدنی و ایجاد تشکل های غیر دولتی در شهرها - ایجاد رابطه سالم و منطقی بین هویت ملی و جهانی شدن - گزینش پیشی صحیح نسبت به مسائل اجتماعی در شهرها - تأکید بر هویت باثر کبب تلاوم، تغییر و بازتولید - لزوم توجه به دگرگونیهای اجتماعی بنیادی و گونه شناسی شهرها - تقویت مفهوم شهر زندگی	- گسترش هر چه بیشتر ارتباطات در نواحی و محلات جهت تقویت فرهنگ ایرانی - بازتعریف موقعیت کلانشهرهای ایران - شهر زندگی در کشور بر مبنای فرهنگ اصیل ایرانی - ایجاد وحدت فرهنگی از طریق گشنگوی فرهنگی - ایجاد زمینه شکل گیری فضای جهانی واحد در فرهنگها - بازسازی روایت تاریخی شهرها - فرهنگ سازی و تقویت خرد فرهنگها در نواحی مختلف